

УДК 376

А.М. Гаман

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОЗАХИСТУ В ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

У статті окреслено певні шляхи формування навичок самозахисту своїх прав у розумово відсталих школярів.

Ключові слова: діти з порушенням інтелекту, методи виховання, право виховна робота, самозахист прав, особистість.

В статті очерчені деякі шляхи формування навичок самозахисту своїх прав в умовно відсталих школярів.

Ключевые слова: дети с нарушением интеллекта, методы воспитания, правовоспитательная работа, самозащита прав, личность.

Життя інколи подає нам такі уроки, що ми змушені відстоювати свої права. Тому важливо сьогодні знати кожному хоча б ази правової абетки для захисту своїх прав. Проблема правового захисту сім'ї та дитинства ось уже тривалий час перебуває у центрі уваги міжнародної спільноти. Найважливіший міжнародно-правовий акт у цій галузі – це Конвенція про права дитини, схвалена на 44 – й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року. Цей особливий документ було ратифіковано 191 країною світу в Україні вона набула чинності 27 вересня 1991 року.

Особливо гостро стоїть проблема захисту власних прав у дітей, які мають певний рівень відхилень – інтелектуальних та фізичних вад. Дітям із розумовою відсталістю важко відстояти свої права, захистити власні інтереси. Насамперед, ця важкість проявляється у самій структурі вираженості дефекту. Оскільки порушення пізнавального розвитку розумово відсталої дитини значно ускладнює правильне самостійне узагальнення дитиною тих поведінкових дій, які мають трансформуватись у загальні ідеї-переконання, які регулюють поведінку, формують навички самозахисту власних прав.

Та ще більшої шкоди, на жаль, завдає те несприятливе середовище, в якому перебуває дана категорія дітей, адже добре відомо, що в сім'ї закладаються вихідні життєві установки і основи характеру дитини. Цілком зрозуміло, що переважна більшість батьків сумлінно ставиться до своїх обов'язків у вихованні дітей, служить для них прикладом.

Під поняттям "несприятливе виховне середовище" дехто розуміє неблагополучні сім'ї за моральним способом життя. Безумовно, це входить у поняття "несприятливі виховні умови". Але серед благополучних сімей є такі, які не виконують своєї соціальної функції виховання.

Підвищена увага до дитини, позбавлення її самостійності, надмірний контроль за її поведінкою – все це характеризує виховання за типом гіперпротекції.

Виховання за типом гіперпротекції, навпаки означає зниження уваги і контролю до дитини. У цьому випадку батьки дуже мало цікавляться її справами, і дитина потрапляє в ситуацію безконтрольності. Виховання в умовах гіперпротекції в поєднанні із емоційною холодністю батьків, відсутність духовних контактів має серйозні негативні наслідки. У цьому випадку дитина постійно відчуває свою непотрібність, обділеність ласкою і любов'ю. Такі діти виростають агресивними, свої мети добиваються тільки силою. Найбільш часто поєднання гіперпротекції із емоційною холодністю зустрічається в соціально неблагополучних сім'ях. Засвоєну від батьків асоціальну поведінку вони повторюють у своїх діях.

Усі ці складові негативно впливають на формування у розумово відсталого дитини уміння самозахисту власних прав і правомірності поведінки у соціумі. Отож, велика надія та головні завдання у формуванні самоадвокатури олігофренів покладається на навчальний заклад, в якому перебуває дитина.

Варто зауважити, що питання самоадвокатури розумово відсталих дітей не відстежується у вітчизняній дефектологічній літературі безпосередньо, але певну сутність даної проблеми можна відслідкувати в роботах вчених дефектологів, які вивчали питання формування соціально-нормативної, зокрема правової поведінки осіб з розумовою відсталістю (І.Г. Єременко, Б. П. Пузанов, В.М. Синьов., О.П. Северов, О.М. Граборов, О.Д. Гришко, М.О. Супрун та інші.), а також корекційної освіти дітей з інтелектуальними вадами з опорою на виховання їх вищих психічних функцій (В.І. Бондар, Г.М. Дульнев, В.М. Синьова, О.П. Хохліна, С. П. Миронова, І. В. Дмитрієва, О. М. Ляшенко та інші.)

Зробимо спробу визначитися у такому важливому аспекті - самозахисту власних прав розумово відсталими та його значущості для життя людей з особливими освітніми потребами.

Сучасна юридична наука розглядає самоадвокатуру, як один із способів захисту прав. Для самозахисту як способу захисту прав характерним є те, що особа захищає свої права та інтереси власними діями. По іншому – це захист без звернення до суду чи іншого органу, який здійснює захист прав. Самозахист має місце у певній ситуації.

Характерними умовами, за яких допускається самозахист є: порушення права або небезпека його порушення; необхідність в припиненні (попередженні) порушення власними силами; заходи самозахисту повинні бути адекватні ступеню небезпеки правопорушення, тобто заподіяння можливої шкоди порушнику не повинно виходити за межі санкціоновані законом.

Можна виділити наступні форми самозахисту: необхідна оборона; завдання шкоди лише у випадку крайньої необхідності; інші форми, які не заборонені законом.

Розумово відсталим потрібно пояснити сутність необхідної оборони. Вона полягає в тому, щоб припинити правопорушення, захистити власний інтерес. Тобто дії того, хто захищається мають бути спрямовані виключно на припинення порушення його прав чи інтересів; якщо дана мета досягнута, то подальші дії вже не будуть самозахистом.

У роботі із розумово відсталими школярами важливі практичні напрацювання із питань самозахисту власних прав в усіх можливих життєвих напрямках. Виділимо найголовніші, на нашу думку, розділи у яких формуються необхідні навички самозахисту.

Розділ I. Особистість.

1. Хто я?
2. Фізичний стан особистості.
3. Соціальна ланка особистості.
4. Інтелектуальні здібності особистості.
5. Емоційний стан особистості.
6. Духовний світ людини і т. д.

Розділ II. Навички спілкування

1. Стиль спілкування.
2. Вміння спілкуватися.
3. Вирішення проблемних ситуацій, конфліктів.
4. Хороші манери та правила поведінки.
5. Друзі: як подружитись та зберегти дружбу.

Розділ III. Здоров'я та гігієна.

1. Правильне харчування.
2. Особиста гігієна.
3. Життя – це гра, шкідливі звички.
4. Надання першої допомоги.

Розділ IV. Кохання та секс.

1. Дружба та взаємоповага.
2. Справжнє кохання.
3. Секс і сексуальність.
4. Секс і його значення.
5. Венеричні захворювання.

Розділ V. Подружнє життя та виховання дітей

1. Вибір супутника життя.
2. Розвиток та виховання дитини
3. Якою буде моя сім'я?
4. Задоволення власних потреб та створення сім'ї.

Розділ VI. Ведення господарства

1. Домоведення: складання меню, закупівля(заготівля) продуктів, їх зберігання.

2. Мій дім – моя фортеця.
3. Правильний догляд за одягом, взуттям, житлом.
4. Ведення господарства.
5. Гостинність.

Розділ VII . Як правильно витратити час і гроші

1. Витрати на харчування
2. Інші витрати.
3. Складання та розподіл бюджету.
4. Мій час працює на мене.

Розділ VIII. Готовність до праці.

1. Планування свого майбутнього.
2. У розмаїтті професій.
3. Влаштування на роботу.
4. Співбесіда.
5. Професійна етика та поведінка на робочому місці.
6. Конфлікти на робочому місці, звільнення з роботи.
7. Можливі небезпеки на ринку праці.

Розділ IX. Закон і право.

1. Права людини.
2. Права дітей – сиріт, дітей – інвалідів та інших статусних категорій дітей.

Досвід переконливо доводить, що формування самозахисту залежить від знання тих чи інших правових норм, закріплених діючим законодавством, конституцією, кримінальним, цивільним правом.

При розробці занять із формування умінь самозахисту ми прийшли до висновку про необхідність вироблення у розумово відсталих учнів певних асоціацій, вміння моделювати правові ситуації, з якими вони можуть зіткнутися у повсякденному житті; пошук дітьми шляхів виходу із правових проблем, тобто кожне заняття має проводитись через добір комплексу методів, прийомів і форм, які б могли оптимально спрацювати на формування поведінки самозахисту старшокласників з інтелектуальними вадами.

Прикладом роботи формування навичок самозахисту можуть бути конкретні життєві проблемні ситуації, які потребують самостійного

практичного вирішення розумово відсталими учнями. Ось кілька таких ситуацій:

1. У Сашка жорстокий безсердечний батько. Коли він приходять додому напідпитку, він стає просто звіром, б'є матір, погрожує їй, кричить на хлопчика та його 3-річну сестричку. Діти всю ніч тремтять, забившись у куточок, а мати мовчить і терпить знущання. Вона не хоче викликати міліцію, бо залякана погрозами, а головне – "громадською думкою", що скажуть люди, якщо вона власного чоловіка відправить до в'язниці.

Завдання : як захистити Сашка та його маленьку сестричку? Які права порушуються у цій ситуації?

2. Василькових батьків позбавили батьківських прав. Чи має він право жити з бабусею та дідусем?

(Так, має. Виховання у родині є необхідною та важливою умовою формування гармонійно розвиненої особистості. У Сімейному кодексі України передбачено можливість передати дитину, що залишилася без батьківського піклування бабці, діду або іншим родичам. Але така передача може відбутися тільки з дозволу органу опіки та піклування, який має впевнитися, що це не буде суперечити інтересам дитини або порушувати її права.)

3. Чи порушує міліція права безпритульних дітей, забираючи їх із вулиць і направляючи в різні закриті соціальні установи?

(Ні. У цьому разі міліція не порушує прав безпритульних дітей. Відповідно до Конституції України діти повинні жити в сім'ї з батьками або з особами, які їх замінюють, у соціальних установах, що забезпечують їм житло, харчування, соціальний захист, навчання й виховання).

З користю для дітей з вадами інтелектуального розвитку буде вирішення проблемних ситуацій, які стосуються конкретно їх особистостей. Наприклад :

1. Мої батьки спільно вирішують сімейні питання, але завжди нехтують мою думкою. У яких випадках батьки зобов'язані вислухати мою думку?

(Батьки зобов'язані вислухати твою думку, вирішуючи суперечки щодо твого виховання, місця проживання, позбавлення або поновлення батьківських прав, управління майном. Це зазначено у ст. 171 Сімейного кодексу України. Проте, у тому ж таки Сімейному кодексі наголошується, що в деяких випадках думка дитини не має вирішального значення і суд має право ухвалити рішення, що суперечить волі дитини, якщо цього вимагають її інтереси.)

Мої батьки зникли безвісти. Чи порушуються мої права в школі, якщо мене зареєстрували як сироту? Я живу з бабусею в батьківській квартирі від народження.

(Так, твої права порушені. Померлими твої батьки можуть бути визнані судом через п'ять років від того моменту, як їх визнали зниклими безвісти.)

Чи порушують бабуся з дідусем мої права, відмовляючись узяти мене до себе після від'їзду моєї матері – одиначки за кордон?

(Закону, який у такій ситуації зобов'язує бабусю, дідуся чи інших родичів узяти дитину до себе в сім'ю- немає. Це рішення родичі приймають відповідно до своїх фізичних, матеріальних можливостей та морально – етичних принципів. Органи опіки та піклування проводять співбесіду з родичами щодо можливості улаштування дитини в їхню сім'ю, але примушувати не мають права. Варто поговорити з бабусею та дідусем).

Запропонованих проблемних ситуацій, які можуть виникнути в реальному житті – дуже багато і всіх їх передбачити просто неможливо, адже і вирішення кожної ситуації- не завжди однозначне. Тому дуже важливо навчити розумово відсталу дитину правильно діяти, уміти самотійно захистити свої права, коли вони порушені. Для цього учням необхідно доступно подати основи чинного законодавства, але, найголовніше, навчити школярів з інтелектуальною недостатністю цінувати власне життя, поважати себе як особистість.

Значну допомогу в самоутвердженні особистості дитини з особливими освітніми потребами та формуванні у неї навичок самозахисту можуть надати шкільні психологи та соціальні педагоги. Розумово відсталу дитину важливо навчити розуміти, що вона: має право на свій розсуд вирішувати, як прожити своє життя, як і що робити за тієї чи іншої ситуації, бути агресивною чи пасивною, поводити себе самотверджує у стосунках з іншими людьми, і як себе при цьому почувати; має право не відчувати провини за свої вчинки, а сама мусить оцінити свою поведінку та приймати своє рішення; відповідає за свою поведінку, за її наслідки, навіть, якщо це ускладнить її життя. Батьки, друзі можуть надавати чимало корисних порад, але розв'язувати проблеми повинна вона сама; має право змінювати свої уявлення, думку, погляди; має право помилятися, оскільки жодна людина не є досконалою, кожен із нас робить помилки. Однак їх не потрібно драматизувати, перебільшувати їхнє значення; має право не дозволяти іншим маніпулювати собою, а також не знати відповідей на якісь запитання, не розуміти чогось, не вболівати за щось; має право на власну думку. Вона базується на власних моральних та духовних цінностях, прагненнях та уявленнях, однак коли ці уявлення вступають у конфлікт із дійсністю, можна переглянути їх; має право поводити себе само стверджує, навіть коли це не подобається іншим.

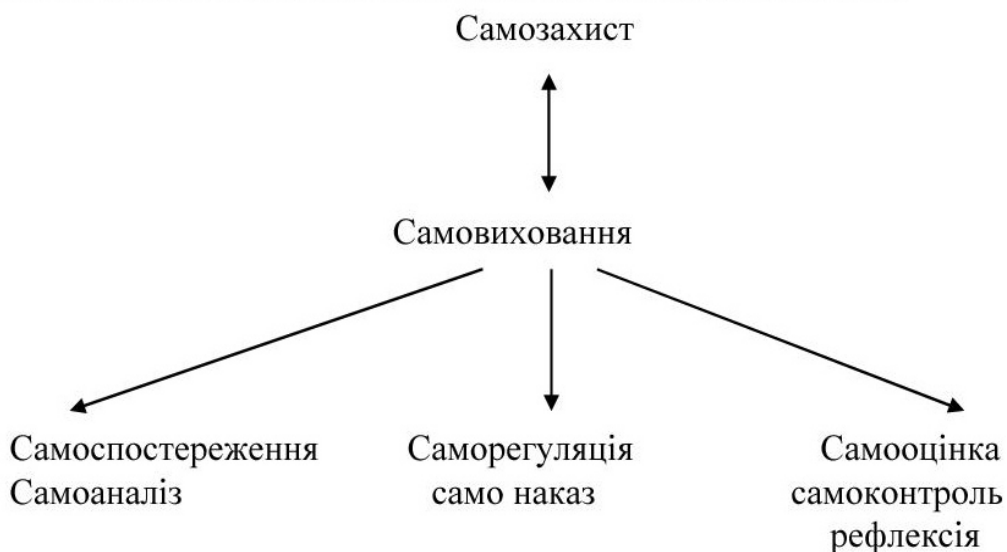
Важливо також застерегти розумово відсталу дитину від таких вчинків та поведінки, які можуть призвести до порушення її прав,

наприклад: не ходити по вулицях в пізній час без дорослих, не шукати пригод у небезпечних місцях(на будівельних майданчиках, на пустирях, у лісосмугах), не відчиняти квартири стороннім людям, не спілкуватися з підозрілими людьми, відмовлятися від їх доручень щось кудись віднести або передати у словах; не наближатись до п'яних та до людей, які поводять себе неадекватно, бо вони можуть бути здатними до непередбачуваних дій; не вживати речовини сумнівного або токсичного походження (клей, ацетон, тощо). Правопорушення, скоєне в стадії алкогольного або наркотичного сп'яніння, обтяжує вину; не носити з собою предмети(ніж, кийок, тощо) , наявність яких може викликати підозру; не бути надто впевненим у своїй силі, в сумнівній ситуації краще звернутися за допомогою до дорослих тощо.

Визначальним для вирішення вибору шляхів самозахисту в кожному конкретному випадку є зміст інформації, характеристика контингенту школярів, їх психофізіологічних особливостей і знання виховних завдань, актуальних для даного колективу, кожної особистості зокрема. Йдеться не про разові виховні заходи, а про тривалу діяльність, в якій забезпечені послідовність, взаємозв'язок і взаємопідсилення виховних заходів.

Рисунок 1.

Самозахист тісно взаємопов'язаний із самовихованням

Проте, варто пам'ятати, що у розумово відсталих дітей існує специфіка та певні труднощі у формуванні цих вищих психічних установок із складовою "само". Та, на нашу думку, їх потрібно розвивати і працювати над їхнім формуванням, оскільки – це надто важливо для формування особистості розумово відсталого дитини та сприятиме, в подальшому її житті, максимально можливій адаптації оточуючому середовищі.

Для формування навичок самозахисту у дітей – олігофренів можна виділити наступні методи (Таблица 1).

Таблиця 1

Методи формування самозахисту в розумово відсталих школярів

Бесіда	Навіювання	Підтримка	Залучення	Прохання	Створення "ситуацій успіху"
Розповідь	Переконання	Розуміння	Виправлення та корекція вад	Співпереживання	
Роз'яснення	Ситуація "Вір у себе"	Довіра	Особистий приклад	Порада	

Зрозуміло, що особливе місце займають словесні методи (роз'яснення, розповіді, бесіди, читання творів літератури та інші).

І, як вже зазначалося для формування навичок самозахисту з розумово відсталими школярами важливо використовувати такі методи виховної роботи, які б дозволяли спиратися на власний життєвий досвід учнів та сприяли надбанню нового досвіду шляхом їх включення у спеціальні педагогічні ситуації. Мова йде про наближення змісту бесід, обговорень до реального життя, до тих морально – правових проблем, з якими діти можуть зустрітися і в школі, і вступивши у самостійне життя.

Список використаних джерел

1. Гільбух Ю. З. Вчитель і психічна служба школи. – К.: Вища школа, 1993 – 142 с.
2. Збірник нормативно – правових актів у сфері захисту дітей. – К.: Мінюст, 2003. – 386 с.
3. Мої права: Довідник для учнів 1 – 9 класів / Є.О. Цукатова, Ю.В. Жиглова. – Харків: Ранок, 2010 – 96 с.
4. Права дитини в Україні їх реалізація: Юридичний довідник / Л.В. Кузьменко. – К.: Педагогіка, 2004. – 96 с.
5. Сідельник Л., Кравченко Р., Як захистити дитини з розумовою відсталістю у ході надання освітніх та соціальних послуг. – К.: Владос, 2006. – 298 с.
6. Синьов В. М., Особливості виховання соціально-нормативної поведінки учнів допоміжної школи / під ред. В.В. Воронкова. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 297 с.

In the article the certain ways of forming of skills of self-defence of the rights are outlined for retard schoolchildren.

Keywords: mentally handicapped children methods of education, low education, low, personality.

Отримано 3.10.2011